

УДК 338.48 (477)

Н. М. Ступень,
к. е. н., доцент, доцент кафедри землевпорядкування та кадастру,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

N. Stypen,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor,
Department of Land and Cadastre, Sumy National Agrarian University, Sumy

ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ANALYSIS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM IN UKRAINE

У статті проаналізовано світовий досвід розвитку екологічного туризму на рекреаційних територіях. Обґрунтовано заходи з адаптації світового досвіду екологічного туризму до умов вітчизняної економіки. Виявлено проблеми та розроблено напрями стратегічного розвитку екологічного туризму на рекреаційних територіях України. Дані дослідження підтвердили наявність на території України усіх необхідних передумов для створення первинної туристичної інфраструктури та ефективного розвитку екологічного та сільського туризму.

In the article author analyzed the international experience of ecological tourism in recreational areas. Described the reasonable steps to adapt international experience of eco-tourism to the conditions of the domestic economy. Defined the problems and developed the directions of strategic development of ecological tourism in recreational areas of Ukraine. These studies have confirmed the presence in the Ukraine all the necessary conditions for the creation of the primary tourist infrastructure and efficient development of ecological and rural tourism.

Ключові слова: екологічний туризм, розвиток, економіка, світовий досвід, рекреаційні території, адаптація.

Key words: ecotourism, development, economics, international experience, recreational area, adaptation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Попри наявність в Україні значного туристично-рекреаційного потенціалу, нині туристична галузь має низьку привабливість як для вітчизняних, так і для іноземних туристів. При цьому одним із ефективних та перспективних для вітчизняної економіки напрямом рекреаційного природокористування є сільський зелений туризм. Цей вид туризму вже добре зарекомендував себе в країнах Східної і Центральної Європи, має добре організовані структури (як правило, громадські) та користується підтримкою уряду і місцевих органів влади. Рекреаційна діяльність, зокрема сільський туризм, може зіграти значну роль в стійкому економічному розвитку регіону, оскільки сільське господарство належить до галузей, сумісних з рекреацією. Крім того, в умовах дефіциту бюджетних і власних коштів туристичних організацій на розвиток інфраструктури перспективним є саме сільський туризм, заснований на використанні житлового сектора сільських жителів.

Проте, незважаючи на існуючий потенціал, наявність необхідних передумов та структурні зміни в сільській місцевості, сучасний стан організації сільського зеленого туризму залишається недостатньо реалізованим, що позбавляє вітчизняні господарства можливості отримати відповідні економічні вигоди. Це зумовлює необхідність посиленого вивчення набутого досвіду, виявлення основних напрямів розвитку та сучасних проблем вітчизняного сільського туризму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням формування та розвитку рекреаційних територій присвячені праці Т. Андрієнка, В. Гуляєва, Г. Карпова, В. Мамотова, А. Сохничка, А. Третяка та інших. У працях цих вчених досить докладно розглянуті питання підвищення ефективності використання рекреаційних територій, еколого-економічної оцінки рекреаційних ресурсів, проблеми розвитку туризму тощо. Організаційно-економічні проблеми розвитку

екологічного та сільського туризму досліджувалися в роботах таких учених, як В.І. Биркович, О.Ю. Дмитрук, Ю.В. Зінько, М.М. Костриця, В.І. Куценко, Т.Ю. Лужанська, Х.Й. Роглев, Ю.І. Стадницький, В.П. Сергєєв, М.І. Ткаченко, В.К. Федорченко та ін.

Не зважаючи на достатньо великий обсяг напрацювань з цієї тематики багато проблем еколого-економічного характеру й досі залишається відкритою. Доцільно більш глибоке вивчення особливостей становлення вітчизняного сільського зеленого туризму, а також перспектив розвитку і підтримки цього сектора туристичного ринку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — аналіз еколого-економічних характеристик стану сільського зеленого туризму в Україні та обґрунтування перспектив його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сільський зелений туризм є важливим сектором сучасної туристичної галузі, орієнтованим на використання природних та інших ресурсів сільської місцевості та безпосередньо пов'язаним зі збереженням національних традицій і етнокультурної спадщини, природного та історико-культурного середовища проживання людини з відродженням і пропагандою традиційних цінностей і способу життя для створення комплексних туристичних послуг.

У широкому розумінні сільський зелений туризм об'єднує всі види туристської діяльності в сільській місцевості на екологічно безпечних ландшафтах з розміщенням в особистих селянських чи фермерських господарствах, у сільських садибах, невеликих сільських готелях, пристосованих для прийому туристів. Це ідеальний варіант для тих, хто хоче відпочити далеко від цивілізації на лоні природи. Загалом, сільський туризм не може існувати без природної основи — навколишнього природного середовища і передбачає особливі вимоги до стану ландшафтів. Тому головною умовою їх успішного розвитку є збереження і чистота навколишнього природного середовища, заснована на ефективних заходах її захисту і самообтності місцевої культури та агроecosystem.

Світовий досвід демонструє, що сфера сільського екологічного туризму за умови раціональної організації спроможна забезпечити близько 30 % загального доходу туристичної галузі, в той час як на сьогодні в нашій країні сектор сільського екологічного туризму приносить навіть менше 1 %. Це свідчить про значну частку нерозкритого потенціалу розвитку даної сфери, особливо враховуючи насичену історію українського села та давні сільські традиції, різноманітні народно-художні промисли і ремесла, що збереглися до нашого часу.

Сучасні проблеми розвитку сільського туризму можна умовно розподілити на три окремі великі групи залежно від ефективності використан-

ня в організації сільського туризму того чи іншого виду забезпечення. Це нормативно-правове, фінансове та кадрове забезпечення. До нормативно-правового забезпечення входять закони та інші нормативно-правові акти, які регулюють сільський екологічний туризм. Складність і запутаність бюрократичних процедур спонукає сільських жителів не оформлювати реєстрацію та працювати нелегально, що позбавляє державний бюджет податків, а самих підприємців можливості заключати договори з великими туристичними фірмами, що призводить до зменшення популярності такого туризму, а головне — його іміджу. Фінансове забезпечення характеризується можливістю та прозорістю залучення кредитних коштів у розвиток сільського туризму в Україні. На жаль, сучасний туристичний бізнес у нашій країні пов'язаний зі значними ризиками, що відлякує банківські установи та приватних інвесторів. Перед тим, як залучати кошти на розбудову туристичної інфраструктури, необхідно вирішити низку інших проблем, наприклад, кадрове забезпечення. На сьогодні відчувається гостра нестача кваліфікованих кадрів в українському селі, особливо коли мова йде про приваблення іноземних туристів.

Незважаючи на високий потенціал сільського туризму в багатьох регіонах, а також можливості залучення різних цільових аудиторій туристів, рівень його економічного розвитку в розрізі областей України нерівномірний (табл. 1).

Сільський зелений туризм невід'ємно пов'язаний із діяльністю особистих селянських господарств, які одночасно виступають у ролі головного предмету зацікавленості туристів та нічліжної бази. Він надає селянам можливість реалізовувати вирощену продукцію одразу ж на місці і не лише як сільськогосподарську сировину, а у вигляді продуктів харчування після відповідного оброблення та приготування. Переважна більшість туристів, які люблять відпочивати на селі, користуються послугами харчування і особливо полюбляють страви регіональної кухні. Виходячи з цього, важливе місце посідає саме екологічна безпечність сільськогосподарської продукції, її якість, а отже, й значення агротуристичної діяльності для збалансованого розвитку сільського господарства [2, с. 44].

Загалом, фактори розвитку сільського екологічного туризму можна розділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів відносять географічні, політичні, дипломатичні, міжнародний рівень цін на туристичні послуги, курс валют тощо.

До внутрішніх факторів розвитку сільського екологічного туризму включають природно-кліматичні умови території, наявність та висока якість природних ресурсів, зручність їх використання; політико-економічна ситуація в країні; культура і традиції, структура та рівень життя населення.

Проте такої класифікації недостатньо для детального аналізу факторів, враховуючи, що вони не діють на розвиток туризму окремо один від одного, а кожен з факторів знаходиться у тісній взаємоза-

лежності з іншими. Тому сягнути ефективного врахування впливу усіх факторів на привабливість сільського туризму неможливо без їх глибокої систематизації. Пропонується наступна класифікація факторів, що впливають на розвиток сільського екологічного туризму (рис. 1).

Майже у всьому світі практикується використання системи "Bed & Breakfast & Excursion", що передбачає тимчасове розміщення туристів у приватних будинках, які виконують роль малих приватних готелів. Такий тип рекреаційного підприємництва є малим, часто сімейним, готельним господарством з розміщення туристів, які надають послуги з тимчасового розміщення туристів та сніданку на території приватних будинків чи невеликих готелях [3]. Перенесення принципів функціонування такої системи у площину українського туризму, на нашу думку, сприятиме розвитку туристичної інфраструктури та забезпечить розвиток туризму в тих районах, де розміщення великих готельних комплексів супроводжується надмірними ризиками.

Для цього необхідною умовою стає посилення взаємодії з місцевим населенням (фермерами та іншими сімейними господарствами), які здатні надати туристам якісну продукцію та послуги на базі місцевих природних, соціально-культурних та екологічних ресурсів. Висока ефективність сільського туризму, на думку багатьох дослідників [3—6], і базується на поєднанні природних (атрактивні, екологічно привабливі краєвиди та ландшафти), культурно-історичних (збереження традицій, звичаїв, пам'яток культури та історії), трудових (зайнятість місцевого населення забезпечить зменшення показника безробіття), економічних (розвиток туризму забезпечить притік коштів в регіон) та інших показників, що дозволить сформувати умови для ефективного розвитку не лише туристичної та рекреаційної галузі, а й сільськогосподарської.

Перспективним напрямом розвитку сільського екологічного туризму на сьогодні є побудова в курортно-рекреаційних районах нашої країни будинків готельного типу для розміщення туристів, які отримують рекреаційні послуги у сільській місцевості. Перевагою такого роз-

Таблиця 1. Основні економічні показники сільського зеленого туризму за регіонами України, 2015 р.

Регіон	Кількість садиб, од	Кількість розміщених осіб	Середня місткість садиб, місяць	Площа садиб, м ²		Доходи від наданих послуг, тис. грн.	Витрати, тис. грн.	Фактичні витрати на один людину-день перебування, грн.	Кількість ночівель, од	Середня тривалість перебування розміщених осіб	Коефіцієнт використання місткості КЗР	Кількість днів роботи
				усього	у тому числі житлова							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Україна	235	49 253	12,7	73 241,0	25 557,5	18 369,0	10 186,9	153,7	106 233	2,2	0,19	41 957
Вінницька	1	42	12,0	80,0	48,0	20,0	0,4	108,7	184	4,4	0,08	184
Волинська	2	3 659	15,0	1 052,1	213,1	942,2	818,7	255,8	3 659	1,0	0,54	455
Дніпропетровська	1	84	9,0	126,4	76,0	58,7	55,2	223,2	263	3,1	0,08	365
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська	5	947	27,2	10 881,3	1 096,3	546,5	311,9	157,4	2 539	2,7	0,12	899
Запорізька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківська	179	25 038	11,6	30 364,6	18 423,9	10 553,9	5 972,5	145,8	60 818	2,4	0,16	31 813
Київська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кіровоградська	2	1 451	9,5	13 200,0	133,7	306,2	197,8	69,5	1 451	1,0	0,37	268
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	12	2 201	13,4	3 690,0	1 807,5	1 973,5	1 009,3	181,3	10 755	4,9	0,32	2 496
Миколаївська	1	500	15,0	300,0	100,0	493,0	300,0	300,0	1 438	2,9	1,00	96
Одеська	2	1 025	8,0	205,0	144,0	633,8	365,6	227,7	2 869	2,8	0,66	547
Полтавська	1	70	7,0	98,0	70,0	10,0	6,0	150,0	70	1,0	0,03	365
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тернопільська	2	1 504	29,0	249,9	166,6	63,3	59,5	41,2	1 585	1,1	0,38	160
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Хмельницька	5	4 357	23,8	1 653,0	820,0	732,6	322,6	146,5	5 560	1,3	0,22	1 097
Черкаська	5	338	8,0	459,0	354,0	122,6	97,0	114,9	1 077	3,2	0,32	565
Чернівецька	15	7 089	17,5	3 156,7	1 693,5	1 725,0	647,6	134,3	12 827	1,8	0,23	2 132
Чернігівська	2	948	18,5	7 725,0	410,9	165,7	22,8	150,0	1 138	1,2	0,10	515

	<i>Фактори, зумовлені станом сільського туризму</i>	<i>Фактори, зумовлені станом сільського господарства</i>	
<i>Фактори сфери сільського туризму</i>	Виробничі	Фактична наявність готелів та приватних будинків, інших способів розміщення туристів. Окрім цього, наявність певного ремісництва, закладів громадського харчування та дозвілля.	Обмеження в ремісництві з огляду на можливість організації демонстрацій туристам технологій сільськогосподарського виробництва.
	Інфраструктурні	Доступність та зручність у використанні систем зв'язку, енерго-, водо-, тепlopостачання, водовідведення та наявність інших умов для проживання туристів.	Здатність сільськогосподарських суб'єктів забезпечити безпечні та комфортні умови для проживання туристів.
	Транспортні	Наявність зрозумілої, комфортної та достатньо розгалуженої транспортної системи, яка включає не лише переміщення туристів, а й місце для їх особистого автотранспорту.	Забезпечення і підтримка транспортної мережі регіону у належному стані.
	Туристично-ресурсні та туристично-рекреаційні	Наявність та розробка туристичних маршрутів, наявність атракторів та інших об'єктів, які приваблюють туристів, підтримка екологічного рівня ландшафтів та збереження їх привабливості, наявність сувенірної та іншої пам'ятної продукції.	Наявність унікальних технологій та методів сільськогосподарського виробництва. Створення унікальної продукції, яка високо цінується туристами з огляду на її особливі властивості.
<i>Фактори інфраструктури</i>	Нормативно-правові	Державне регулювання сільського екологічного туризму на різних рівнях. Створення державних програм фінансування та фінансової підтримки сільського туризму. Підтримка саморегулювання сільського екологічного туризму за рахунок створення дієвих еколого-економічних механізмів.	Державне регулювання сільського господарства на різних рівнях. Створення державних програм фінансування та фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва. Підтримка саморегулювання господарювання за рахунок створення дієвих еколого-економічних механізмів.
	Фінансово-інвестиційні	Наявність ресурсів для фінансування сільського екологічного туризму. Наявність державних програм кредитування діяльності суб'єктів господарювання в туристичній сфері	Наявність ресурсів для фінансування сільського господарства. Наявність державних програм кредитування діяльності суб'єктів сільського господарювання.
	Трудові та інноваційні	Наявність кваліфікованого персоналу в регіоні. Впровадження інноваційної діяльності в сільській місцевості для залучення необхідних кадрів.	Наявність кваліфікованого персоналу в регіоні. Впровадження інноваційної діяльності в сільськогосподарському виробництві.
	Маркетингові	Інтегрування сільського екологічного туризму в тури регіонального та національного значення. Проведення масових заходів з залученням сільського екологічного туризму. Розробка проектів популяризації сільського туризму. Створення позитивного іміджу.	Промування та популяризація продукції сільськогосподарського виробництва, екологічно чистої продукції. Організація масових заходів з метою інформування споживачів про наявність екологічно чистої сільськогосподарської продукції на ринку.

Рис. 1. Фактори розвитку сільського екологічного туризму

Джерело: систематизовано автором на основі [9].

міщення населення є його прозорість на етапі замовлення туристичної послуги, можливість до поступового розширення та перетворення такої діяльності у підприємницьку, що дасть змогу залучати великі туристичні агентства та приваблювати більшу кількість туристів. А це, в свою чергу, призводить до збільшення доходів та подальшого розвитку сфери сільського туризму в регіоні.

Окрім цього, суб'єкти малого підприємництва матимуть можливість створювати заклади національної кухні, традиційного виробництва та збуту виробів місцевих художніх майст-

рів, туристичного спорядження тощо. А можливість контролю за якістю такої продукції або наданих послуг дасть можливість підтримувати імідж села, а головне, наповнити туристичний ринок високоякісною продукцією та послугами. Підвищити ефективність сільського екологічного туризму можна організацією різноманітних форумів та конференцій, на яких буде висвітлюватись набутий позитивний досвід, будуть проводитись "тренінги" та семінари з підвищення кваліфікації персоналу, зайнятого в туристичній сфері.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільський екологічний туризм на сьогодні є перспективним напрямом розвитку вітчизняної економіки та відновлення важливості села для економічного зростання країни. Розвиток сільського туризму — це, в першу чергу, вирішення актуальних соціально-економічних проблем: зростання кількості зайнятого населення сільських територій, розвиток сільської інфраструктури, формування стабільних та вагомих доходів для селян, надходження додаткових коштів до державного та місцевих бюджетів.

Отже, екологічна необхідність та економічна доцільність розвитку туристичної галузі підтверджується результатами аналітичних досліджень сучасних соціально-екологічних та рекреаційних умов розвитку туризму в Україні. Зазначені дослідження демонструють наявність на території України усіх необхідних передумов для створення первинної туристичної інфраструктури та ефективного розвитку екологічного та сільського туризму.

Перспективні напрями розвитку сільського туризму формуються безпосередньо з сучасних проблем сільського екологічного туризму. Створення нових робочих місць, залучення кваліфікованого персоналу, розробка державних програм фінансування та пошук приватних інвесторів, актуалізація та удосконалення нормативно-правової бази. Вирішення цих та інших питань дасть змогу в десятки разів підвищити ефективність сільського туризму та збільшити надходження до державного та місцевих бюджетів. Така діяльність поліпшить економічний стан невеликих поселень: сіл, селищ, навіть малих міст; збільшить доходи населення, забезпечить збереження українських традицій та звичаїв.

Література:

1. Bansal S., Kumar J. (2011), "Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park". *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development*, 2 (2), 31—40.

2. Бабікова К.О. Сучасний стан і тенденції розвитку агротуризму в Івано-Франківській області / К.О. Бабікова // *Збалансоване природокористування*. — 2013. — № 4. — С. 43—47.

3. Кононова Н.Н. О проблемах рекреации на землях сельскохозяйственного назначения / Н.Н. Кононова // *Туризм на Дальнем Востоке: бизнес, инвестиционные стратегии, образование и экология: матер. регион. научно- практ. конф.* — Владивосток: Изд.-во ДВГАЭУ, 2003. — С. 158—160.

4. Арсеньева Е.И. Основные концепции и направления современного экотуризма: компартивный анализ / Е.И. Арсеньева, А.С. Кусков // *Туризм и культурное наследие: [сб. науч. ст.]*. — Саратов: СГУ, 2005. — Вып. 3. — С. 186—206.

5. Косолапов А.Б. Совершенствование системы сельского туризма гостеприимства в Приморском крае: [Электронный ресурс] / А.Б. Ко-

солапов, С.А. Лозовская // *Экономика и менеджмент инновационных технологий*. — 2012. — № 12. — Режим доступа: <http://ekonomika.snauka.ru/2012/12/1449>

6. Липчук В.В. Агротуризм: організаційно-економічні засади розвитку: монографія / В.В. Липчук, Н.В. Липчук. — Львів: СПОЛОМ, 2008. — 160 с.

7. Трухачев А.В. Концептуальные основы государственной политики развития сельского туризма: дис. д-ра экон. наук: 08.00.05 / Трухачев Александр Владимирович; Санкт-петербургский государственный экономический университет. — Санкт-петербург, 2016. — 341 с.

8. Гончаров Ю.В. Сільський зелений туризм як перспективний напрям розвитку загального піднесення економічного рівня регіону / Ю.В. Гончаров // *Національна економіка, Інтелект XXI*. — К.: 2014. — № 3. — С.41—45

References:

1. Bansal, S. and Kumar, J. (2011), "Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park", *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development*, vol. 2(2), pp. 31—40.

2. Babikova, K.O. (2013), "Current status and trends of agro tourism in Ivano-Frankivsk region", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 4, pp. 43—47.

3. Kononova, N.N. (2003), "About the problems of recreation on agricultural land", *Turizm na Dal'nem Vostoke: biznes, investicionnye strategii, obrazovanie i jekologija: regionalnaya nauchno-praktichnaya konferencia* [Tourism in the Far East: business, investment strategies, education and ecology. Regional scientific and practical conference], Vladivostok, Russia, pp. 158—160.

4. Arsen'eva, E. I. and Kuskov, A.S. (2005), "Basic concepts and directions of modern ecotourism: a comparative analysis", *Turizm i kul'turnoe nasledie*, Vol.3, pp.186—206.

5. Kosolapov, A.B. (2012), "Perfection of the system of rural hospitality tourism in the Primorsky Krai", *Ekonomika i menedzhment innovacionnyh tehnologij*, [Online], Vol. 12, available at: <http://ekonomika.snauka.ru/2012/12/1449> (Accessed 03 May 2017).

6. Lypchuk, V.V. (2008), *Ahroturyzm: orhanizatsijno-ekonomichni zasady rozvytku* [Agritourism: organizational and economic principles of development], SPOLOM, Lviv, Ukraine.

7. Truhachev, A.V. (2016), "Conceptual bases of the state policy of rural tourism development", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, St.Peterburg State economy university, St.Peterburg, Russia.

8. Honcharov, Y.V. (2014), "Green tourism as a promising trend of general economic level rise in the region", *Natsional'na ekonomika, Intelpekt XXI*, vol. 3, pp. 41—45.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2017 р.